dagen van den ondergang van het Romeinsche rijk hebben de elkaar bevechtende generaals en stadhouders de hulp der »barbaren" ingeroepen, en toen deze barbaren eenmaal hun macht hadden leeren kennen, hebben ze het Romeinsche rijk overstroomd, Italië, Spanje en Noord-Afrika geplunderd en bleef er van de Christelijke beschaving schier niets over. En al zou het zoo wezen, dat de Europeesche staten, ook nádat de oorlog hun krachten uitgeput heeft, nog wel in staat zouden zijn weerstand te bieden aan een aanval van deze heidensche volkeren, wanneer ze Europa wilden binnenrukken, hoe zal toch bij deze heidensche volkeren het trotsche zelfgevoel niet ontwaken, als ze zien, dat Engeland, Frankrijk en Rusland zonder hun hulp niet overwinnen kunnen; hoe zal daardoor het zedelijk overwicht der Christen-staten in deze heidensche landen geen schade lijden en hoe zal Japan, dat zich toch reeds zoo sterk gevoelt in het Oosten, niet steeds meer zich als de evenknie, zoo niet als de meerdere, van Europa's cultuurstaten beschouwen gaan?

DR. H. H. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van den heer A. C. de Vriendt te Zeist, Uniegift *f* 1.

DS. J. H. HOUTZAGERS, *voorzitter*.

Leestafel.

DS. LAMMERT J. HULST. DRIE EN ZESTIG JAREN PREDIKER. GEDENKSCHRIFTEN. Kampen. J. H. Kok. - 1913.

III.

In dit voorlaatste artikel over deze GEDENKSCHRIFTEN wil ik eerst trachten den kijk weer te geven dien ze mij gunnen op het geestelijk leven van hun auteur sedert de, in mijn vorig artikel, beschreven crisis en daarna, mede ter verklaring van den keer, die veel later in zijn theologisch denken kwam, iets mededeelen van wat ze mij leerden omtrent zijn theologische opleiding.

* *

In de latere hoofdstukken van zijn boek spreekt Ds. HULST, behalve aan het slot van het laatste, van zijn eigen geestelijk leven wel niet veel, maar zooveel is er toch wel uit op te maken, dat een »verachtering« als er van zijn 16e tot zijn 20e jaar in voorkwam, zich niet weer heeft herhaald. Uit allerlei kleine trekjes blijkt, dat zijn »eerste bekeering« zich toen zonder verdere stoornissen heeft voortgezet in die doorloopende bekeering of, om den schoolschen term te gebruiken, in die *conversio continua* waarvan handelt onze H. C. in Zondag 33 en die niet mag vereenzelvigd met het psychologisch moment, waarop de »afsterving« van het oude en de »opstanding« van het nieuwe leven, meer of minder voor ons bewustzijn, *begint*.

Voor dit, ik zou bijna schrijven, normaal verloop zijn dan ook zijn eigen zielige gesteldheid naar temperament en karakter, de omstandigheden waaronder, en de omgeving waarin hij na zijn 20sten jaar verkeerde, bijzonder gunstig geweest. Veel sterke emoties heeft hij, ook al is hij huisvader van een groot gezin en predikant in twee werelddeelen geweest, niet gehad. Van de, voor het geestelijk leven vaak niet onbedenkelijke, emoties der hoogere cultuur en ook der praktische politiek is zijn persoonlijk leven, dat zich meer in de diepte dan in de breedte bewoog, vrij gebleven.

Het is het leven van den klein-burgerlijken huisvadet en eenvoudigen dorpsdominee. Zijn *beroep* als mensch verbijzondert zich er alleen tot dat wat ligt op het huiselijk en kerkelijk gebied. Maar op die twee gebieden heeft hij dan ook door zijn wilshandelen zijn God met voorbeeldige trouw gediend. 'n Trouw, die haar sterking vond èn in de vaste gebondenheid van zijn denken aan het Woord van God en daardoor aan den God van het Woord èn in den verborgen omgang zijner ziel met God.

Als in AMERSFOORT zijn zoon, na Theologie te hebben gestudeerd, hem komt zeggen, dat hij geen predikant wil worden, óómdat hij twijfelt aan de autoriteit der Schrift, kan vader HULST, hoe smartelijk die twijfel hem ook aandoet, het besluit van zijn jongen niet anders dan billijken. „Ook mijn oordeel was, dat wie predikant zal zijn, zich van de Goddelijkheid der Bijbels even zeker moet zijn, als van zijn eigen bestaan". p. 134. Hij zendt zijn zoon naar ANARBOR om medicus te worden.

En als hij, na den keer in zijn theologisch denken, tot een streng »voorwerpelijken" prediker is geworden, zoodat de meer »onderwerpelijken" hoorders te COLDBROOK bij andere predikánten kerken, »om daar voedsel te ontvangen naar hun smaak", dringt hij toch bij zijn pastoralen arbeid telkens aan op »den verborgen omgang met God".

Op dit stuk had hij met SCHILLER'S MARIA STUART kunnen zeggen: *Ich bin besser als mein Ruf*.

Ik kan het dan ook niet anders zien, dan dat LAMMERTS HULST met *heel* zijn ziel, in den intiemen zin van het woord, 'n christen is, want voor zoover zijn Gedenkschriften mij daarop een blik gunnen, functioneert zijn christelijk, zijn wedergeboren Ik in de mooie ongeschondenheid en weldadig-aandoende eenheid van religieus denk- gemoeds- en wilsleven.

Dan, Religie en Theologie, hoe nauw ook verwant, zijn toch onderscheiden. Theologie is de wetenschap van de geopenbaarde kennisse Gods.

Religie, christelijke Religie, de uit het onderbewuste opgekomen, bewuste zielsgemeenschap met den eenigen waarachtigen God.

Dit brengt mij tot den »keer" in DS. HULST'S theologisch denken.

* *

Tot dezen keer kwam het eerst toen hij te FERWERD, zijn tweede Gemeente, stond en al tien jaar predikant was geweest.

Hij zelf duidt dien keer op p. 57 aan als zijn: »wijziging ten aanzien van de *Verbonds*-opvatting." »Een wijziging, die later mijn geheele leven gecontroleerd heeft."

Over dien keer zelf, mijn alotartikel.

Om, althans gedeeltelijk te verklaren hoe die keer bij hem kon ontstaan, zal ik hier iets mededeelen van zijn theologische opleiding, en in verband daarmee ook nog iets ter kenschetsing van zijn karakter.

Nadat hem, nog als boerenknecht, bij gelegenheid dat in zijn ouderlijk huis een student daar op 'n Zondag de Gemeente had gesticht, — »de begeerte overviel om zelf bedienaar van het Evangelie te worden", is kort daarna die opleiding begonnen.

Zij geschiedde aan de Theologische School van DS. W. A. KOK te HOOGEVEEN en heeft slechts twee jaren geduurd.

Toen zij begon, was HULST 22 jaar.

Overtuigd van zijn uit- en inwendige roeping tot het ambt, spitste hij er zich op om zoo spoedig mogelijk zijn doel te bereiken. Hoé het daarbij tot zulk een verênging van zijn bewustzijn kwam, dat schier alle andere voorstellingen er uit wèg zonken, blijkt uit dit aardige trekje, dat ik, mee als teeken van zijn sterk-willen hier, als intermesso, wil mededeelen.

* *

In zijn 20ste jaar is hij, kort na zijn geestelijke »verachtering«, verliefd op 'n buurmeisje. »Wel twee jaren lang had ik zoo voor en na omgang met haar gehad, ook hadden wij onze harten voor elkander geopend, doch zonder eenige wederzijdsche belofte. Toen ik echter besloten was, om mij tot de studie te begeven, werd ik daardoor zoodanig beheerscht, dat alle lust tot vrouwen bij mij uitstierf, zoodat ik, zoo blijvende, geen vrouw had willen noch mogen trouwen. Tengevolge hiervan sprak ik met haar af, dat ik mij voorshands liefst met haar niet wilde bemoeien. Wij konden aan het einde van mijne studie zien, wat wij er dan van zouden maken." p. 40.

Ofschoon JENNICHJE dit had goedgekeurd, schijnt het haar bij nader bedenken toch min verkieselijk te zijn voorgekomen, want »het duurde niet lang of zij liet zich in met een anderen jongen man. Men zeide zelfs dat zij er mede trouwen zou, doch dat is niet gebeurd, en zij is niet lang daarna gestorven«.

Ik vermoed, dat dit wel niet van verdriet zal zijn geweest over haar LAMMERT.

Laat mij aan dit verhaal der „eerste liefde" van DS. HULST nog toevoegen, dat het met dien uitstervenden lust waarover hij op p. 40 van zijn boek schrijft, evenwel niet zoo'n vaart heeft genomen. Toen hij toch zijn doel maar eenmaal had bereikt, in November van '49 predikant te BIRDAARD was geworden, en daar ABELTJE HELLINGA had ontmoet, »werden wij," zoo schrijft hij, „het spoedig eens en trouwden den 25sten April 1850«. Dat is een gelukkig huwelijk geweest, en dit vooral doordat, zooals HULST zelf schrijft: »Waar ik over eenig ding mij beslist uitsprak, zij nooit haar neen daar tegenover zou stellen." (p. 41).

Uit dit huwelijk zijn niet minder dan 10 kinderen geboren.

* *

Maar, om nu terug te komen op 'n theologische opleiding.

De studie aan de School te HOOGEVEEN ging vrijwel op in Dogmatiek waarbij dan het werkje van ARCHIBUS FRANCKEN, KERN DER CHRISTELIJKE LEER, het handboek was. DS. FRANCKEN, die, toen hij nog in 1713 predikant te RIJSOORD was, ten behoeve van het godsdienst-onderwijs zijner kinderen, zijn KERN had opgesteld, — later, toen hij in MAASSLUIS stond, gaf hij zijn STELLIGE GODGELEERDHEID in 3 deelen, — zal wel niet vermoed hebben, dat dit werkje na meer dan een eeuw nog dienst zou doen bij studenten als compendium der Dogmatiek. Toch is het, om daartoe dienst te doen, nog niet zoo onbruikbaar. Wie toch FRANCKEN'S KERN met opmerkzaamheid leest, kán er tamelijk goed achter komen hoe het *systeem* van Voetiaansche Dogmatiek inelkaar zit. Het boekje is dan ook in de 18e eeuw meer dan eens herdrukt, in de eerste jaren der SCHEIDING veel gebruikt en nog in 1892 gaf DS. TEVES te WETSINGE-SAUWERT er een nieuwe uitgave van. Hoewel uiteraard allerminst een Dogmatiek voor ónzen tijd, is 't als Repetitorium voor wie zich aan een kerkelijk examen wil onderwerpen, nog altijd recommandabel.

Bepaalde de theologische opleiding die HULST te HOOGEVEEN ontving, zich dus in hoofdzaak tot een, onder leiding van DS. KOK, bestudeeren van de KERN, docent KOK zorgde er tevens voor, dat zijn studenten de noodige vaardigheid in de kunst van preeken kregen.

Preeken-op-schets.

»Want preek-schrijven, daar werd bij ons niet aan gedacht. Iemand, die bij een schets geen onderwerp kón bespreken, werd destijds bij ons voor ongeschikt geacht." (p. 37).

En werd iemand, na voor studenten en docenten zijn homiletische kunst te hebben vertoond, niet al te ongeschikt geacht, dan ging hij al spoedig „uit-preeken".

Ik heb te hoogen eerbied voor de werkkracht en werklust van predikanten als DS. KOK en anderen, waardoor zij, overstelpt als zij waren met de zorgen voor de vele Gemeenten, tijd vonden om ook nog de opleiding ter hand te nemen, — dan dat ik voor dezen hun arbeid geen waardeering zou hebben.

Zij hebben in liefde voor hun Kerk gedaan wat zij konden en meer dan dat. Ik meen dan ook niet beter te kunnen doen dan hier af te laten drukken wat HULST zelf schrijft op p. 50: »Het onderwijs, dat wij als studenten te Hoogeveen ontvingen, was voor dien tijd al wat men verwachten kon. Het had bij vele hoogescholen zelfs dit vooruit, dat wij goed gedrild werden, in de stellige, wederleggende en practische Theologie. Doch ten aanzien van de algemeene wetenschappen, waardoor de blik moet verruimd worden, werden wij schaarsch bedeeld«.

G.

Uit de Pers.

In de *Stemmen des Tijds* hood het Octobernummer een interessant artikel van den kenner van Indië, den oud-minister Colijn, dat ook in breeder kring dient gekend te worden.

In dit artikel behandelt de heer Colijn toch de zoo gewichtige vraag, of we verantwoord zijn, indien we niet *met spoed* ons aangorden, om de Kerstening van de nog Animistische streken in de buitenbezittingen van onzen Archipel ter hand te nemen.

De redactie van het maandschrift zal ons wel toestaan, het grootste deel van deze beschouwing in ons blad over te nemen.

In dat artikel dan lezen we:

Het is overbekend, dat in de jaren 1904—1909 in onze Oost ten aanzien der Buitenbezittingen (dat zijn de eilanden buiten Java en Madoera) eene staatkundige gedragslijn gevolgd is, die zich ten zeerste heeft onderscheiden van wat gedurende de 80 à 90 voorafgaande jaren richtsnoer van ons Indisch politiek beleid was geweest. Gemeenlijk trekt alleen de staatkundige en militaire zijde daarvan de aandacht. Een expeditie naar Djambi, naar Bali, naar Celebes; dat laat zich onthouden. Uitdrukkingen als: uitbreiding van ons gezag over *heel* Nederlandsch-Indië, of beter nog: daadwerkelijke vestiging van dat gezag waar het [illegible] bestond, zijn zoowat gemeenplaatse[illegible]

Maar dat die gewijzigde staatku[illegible] beteekenis is voor den arbeid de[illegible] Buitenbezittingen, dat is nog lang g[illegible] geworden. En daarom heerscht er [illegible] spraakverwarring als het geschilpunt aan de orde komt: Zending onder Mohamedanen of Heidenen?

Het is voor ons Westerlingen niet gemakkelijk zich een goede voorstelling te vormen van het geestelijk leven van den animistischen Heiden, omdat deze als het ware geen onderscheid kent tesschen het terrein van het *godsdienstige* en dat van het *maatschappelijke* leven.

Als er hier te lande ergens een nieuwe lantaarnpaal geset wordt, dan laat dat onze godsdienstige overtuiging volkomen onaangeroerd. Als er een weg wordt aangelegd, een sloot wordt gegraven, dan zijn dat voor ons *geestelijk* leven absoluut onverschillige zaken.

Maar bij den animistischen Heiden is dat totaal anders. Die kent geen neutrale zône. *Heel* zijn leven, dat leven in *al* zijn uitingen, is godsdienst. Hij heeft wel zijn goden; hij heeft zelfs wel begrippen over een hoogste Opperwezen, maar dat zijn abstracte wezens, waarmee de gewone mensch in het dagelijksch leven niets heeft uit te staan. Voor dat dagelijksch leven zijn de geesten der afgestorvenen de goden. Daarmee heeft men te rekenen. *Die* geesten beheerschen het leven. En die geesten — en hierin ligt het zwaartepunt van de wereldbeschouwing van den animistischen Heiden — dulden geen enkele afwijking van de gewoonten die in zwang waren ten tijde toen zij zelf nog op de aarde rondwandelden. De geringste afwijking is ontoelaatbaar. En vooral is elke vooruitgang uit den booze, omdat die indirect een veroordeeling inhoudt van het régime dat ijdens de vaderen bestond. Toen de bekende zendeling Kruyt in Posso scholen wilde openen, werd hem door de ouders der kinderen niet geregd dat men het nut daarvan niet inzag, maar dat men vreesde voor den toorn der voorouders, die immers ook geen lezen en schrijven geleerd hadden. En datzelfde antwoord zou men aan de Regeering geven, als deze hun eens *vroeg* of zij gaarne een weg door hun land zouden zien aanleggen; de vrees voor de voorouders zou zwaarder wegen dan het verlangen naar een gemakkelijk middel van verkeer.

Al die voor ons volkomen onverschillige zaken tasten het godsdienstig leven van den animist aan. En parenthése mag ik hier nu wel even zeggen, hoe door en door ondeskundig de voorstelling is, alsof een *Christelijke* school onder die Heidenen in strijd zou zijn met de neutraliteit en een neutrale school niet. De oprichting van een Christelijke school is stellig een handeling, die indruischt tegen het godsdienstig besef dier volken, doch niet omdat zij Christelijk is, maar omdat zij *school* is. Zij is in gelijke mate strijdig met de neutraliteit als een z.g. neutrale Staatsschool, als de aanleg van een weg, als het graven van een kanaal, als de bouw van een nieuw model huis.

Die opvattingen van den animist beheerschen niet alleen zijn persoonlijk leven en zijn gezinsleven, maar ook zijn maatschappelijk leven. Recht is voor hem, wat recht was onder zijn voorvaderen. Niets meer en niets minder. Precies hetzelfde. Zijn grondwet is: handhaving van alle gewoonten en alle gebruiken zijner vaderen, geen enkel gebruik meer, maar ook geen enkel minder.

Ook het gezag heeft een religieus karakter, want dat gezag is er alleen om de oude gewoonten te handhaven en het wordt ook alleen gehoorzaamd — maar dan ook onbepaald — in zooverre het die oude gewoonten handhaaft. Weerspannigheid tegen dat gezag zou weerspannigheid zijn tegen de geesten der vaderen. Maar omgekeerd is die weerspannigheid plicht, wanneer men iets zou doen wat van die gewoonten afwijkt.

Het is onmogelijk bij den animistischen Heiden een scheiding te maken tusschen zijn bestaan en zijn godsdienst. Die twee zijn, in den meest volkomen zin van het woord, één.

Jedere aanraking met hem, al brengt ze ook nog zulk een geringe verandering in zijn toestand, tast dus zijn godsdienst aan. Dat doet de handelaar, dat doet de planter, dat doet de zendeling, dat doet de ambtenaar van het Gouvernement en deze laatste nog het meest.

De Regeering verbiedt koppen snellen, slavernij en heksenprocessen.

De Regeering legt wegen aan. De Regeering verzamelt de eenzaam op de toppen der bergen wonende bevolking; kortom, de Regeering *voedt* allerlei zaken die rechtstreeks uit den godsdienst voortvloeien, en *gebiedt* allerlei dingen te doen die er lijnrecht mee in strijd.

De Regeering *kan* niet anders, maar niettemin verstoort de Regeering het Heidendom meer dan eenig ander en zondigt zij, strikt genomen, elken dag en elk uur tegen de eischen eener strenge neutraliteit.

Men versta mij wel: ik keur dat volstrekt niet af, maar ik vestig er bijzonder de aandacht op, dat de eenheid van het godsdienstig en maatschappelijk leven onder het Indonesisch Heidendom de bestaanbaarheid van neutraliteit uitsluit. Om neutraal te blijven jegens het godsdienstig leven derer Heidenen, zou de Regeering zich ook van elke maatschappelijke bemoeienis moeten onthouden.

Dat doet zij juist niet. Zij grijpt overal in dat maatschappelijk leven in en werpt daardoor het geheele godsdienstig besef der Heidenen 't onderste boven.

Daarmee heeft ze den Heidenschen volken iets ontnomen wat hun gansche zijn beheerscht, en..... daarmee heeft het Gouvernement de deur geopend voor de intrede van een anderen godsdienst.

Welke dat nu zijn zal?

Wie de toestanden in Indië onder deze heidensche volken kent; wie ziet van welke middelen de Islam zich bedient bij zijn propaganda, die vreest voor eene Islameering der heidensche volken.

De Islam stelt geen eischen van bekeering aan het menschelijk hart. Het bloot mechanisch uitspreken der formule dat er geen God is dan Allah en Mohamed zijn gezant, is — naast de besnijdenis — voldoende om Mohamedaan te heeten en zichzelf lid der groote Moslemsche wereldgemeenschap te voelen. De oude gewoonten, ja de vierkant met den Islam strijdige volkszeden blijven voortbestaan; de Moslemsche bekeerling kan blijven leven zooals hij vroeger leefde. Niemand zal hem lastig vallen. En daarom heeft de Islam zulk een succes wanneer hij zich op zulke streken werpt.

Maar niet minder — hoezeer juist strenge eischen voor het persoonlijk leven stellend — kan de Christelijke Zending op voorspoed bogen in de streken waar zij werkzaam was toen het Gouvernement — dit is niet te sterk gezegd — de omverwerping ter hand nam van alles wat den animist dierbaar was. De snelle toeneming van de vraag naar doop en belijdenis; het toestroomen van Londerden tegelijk op Nieuw-Guinea, in Midden-Celebes, in Centraal-Borneo, op Nias, is een niet gemakkelijk te ontleden verschijnsel. Op mij maakte het veelal den indruk van meer te zijn een verstandskwestie dan een zaak des harten. In dien zin, dat men bij wijze van redeneering tot de overtuiging kwam, dat de machteloosheid der eigen goden tegenover den God der Hollanders gebleken was. Dus zich van de eigen goden afgekeerd — hier en daar zelfs blijkend uit het verbranden van afgodsbeelden of wat daarmee op één lijn staat — en de wensch geuit om Christen te worden!

Natuurlijk, wie gelooft in de »Goddelijke leiding" in de Zending, die ziet ook in deze roerselen niet maar alleen het vernuft van den heidenschen mensch. God heeft hier dit middel willen bezigen om de volken met het Evangelie in aanraking te brengen, en het is plicht ook naar *die* Godsstem te luisteren.

De Nederlandsche Christenheid mag zich niet onttrekken aan den plicht, alles te doen wat in haar vermogen i. om de velden te bezetten, waar zoo klaarblijkelijke begeerte is om onder de beademing van het Christendom te komen.

Want dit vergete men niet: *indien deze animistische volken niet tot het Christendom overgaan, dan zijn ze over een kwartteeuw Mohamedaansch*. Dat zal het gevolg zijn, wanneer men niet geneigd blijkt te zorgen voor Christelijke baarbeiding. En eenmaal Mohamedaan — hoe onvolkomen ook naar de *sariat* — is de moslemsche zelfgenoegzaamheid [illegible] even groote hinderpaal voor kerstening als Arabië zelf.

Beziet men de zaak uit dit oogpunt, dan is het [illegible]komen verklaarbaar dat in verschillende en zeer [illegible]eenloopende deelen der Buitenbezittingen in de [illegible]tste 10 jaren volksbewegingen naar de zending toe zijn waar te nemen geweest, en dat er van verschillende zijden sterk op aangedrongen is om op die teekenen der tijden acht te geven en zich *vooral* tot de Buitenbezittingen te richten. Natuurlijk zijn er in zulke omstandigheden altijd ook eenige menschen, die hun evenwichtstoestand verlieren en er gaan propageeren op wijze, die ook anderen van geringe stabiliteit doet wankelen. Dat geschiedt dan van weerskanten en zoo verstaat men elkander ten slotte niet meer; ook niet als men in doodgewoon Hollandsch spreekt of schrijft.

Let men echter met een nuchter verstand op de verschijnselen in de zendingswereld in onze Oost, dan is er alle grond om te zeggen; tegenover de Evangelisatie op Java, het toebrengen van mannetje voor mannetje, staat het gegronde uitzicht op eene kerstening van geheele volksstammen op de Buitenbezittingen.

Daarop laat de geachte schrijver dan een kort *resumé* volgen van wat andersdenkenden, en onder hen Dr. B. J. Esser, onze zoo geliefde missionnaire predikant op Java, voor het Javaansche *monopolie* te berde bracht, en vervolgt dan:

Wij meenen hiermede volle recht te hebben laten wedervaren aan het betoog van de voorstanders eener zoo krachtig mogelijke bearbeiding van Java. Derhalve ook aan de strekking van het boek van Dr. Esser, die zich een hunner krachtigste pleitbezorgers toont.

Maar is hiermee nu het einde van alle tegenspraak gegeven?

Wij meenen van niet. Uit den aard der zaak stellen wij ons in dit Tijdschrift geen partij in de speciale zijde van het vraagstuk dat Dr. Esser behandelt, n.l. wat de plicht der Gereformeerde Kerken is ten aanzien van haar zendingsveld op Java.

Wij willen de zaak blijven bezien uit het *algemeene* oogpunt en stellen daarbij allereerst de vraag, of de Nederlandsche Christenheid *mag* blijven toezien bij de aagenoeg mathematische zekerheid, dat binnen den leeftijd van één menschengeslacht de heidensche volken aan den Islam ten prooi vallen. Wie die zekerheid, met het oog op het verleden, ontkent, verliest ten eenenmale den exceptioneelen toestand uit het oog, die geschapen is door het optreden onzer Regeering in de laatste jaren, waardoor niet alleen het Heidendom ontredderd is, maar waardoor ook vroeger volkomen geïsoleerde streken uit dat isolement zijn bevrijd. Daardoor heeft de Islam, waarvan iedere belijder een zendeling is, vrijen toegang gekregen in streken, die voorheen onbereikbaar waren.

Maar ik *kan* mij voorstellen, dat men dit overigens toch zoo dringende argument ter zijde moet stellen omdat elders, op Java, d.i. dus in het politiek-economisch gewichtigste deel van den Archipel, gelijke vrucht te verwachten is en men *onmachtig* is om op beide terreinen de noodige kracht te ontplooien.

Indien dit zoo ware, dan zou mijn eindoordeel niet twijfelachtig luiden.

Wie zich evenwel aan die verwachting overgeeft vleit zich, vreezen wij, met een ijdele hoop. Zeker, er valt op Java een beweging waar te nemen, die er vroeger niet was. De algemeene ontwaking in het Oosten heeft in de betere kringen der Javaansche bevolking menigerlei gedachte doen ontstaan, die wijst op begeerte naar verandering. Maar soortgelijke verschijnselen zijn in de Moslemsche wereld door alle tijden heen waar te nemen geweest; zeer onlangs nog in Turkije, waar zelfs aan de Moslemsche Theocratie een gedachte schok werd toegebracht. En toch hebben al deze bewegingen *nimmer* naar het Christendom toe gevoerd. Vergelijkender wijs gesproken is de Zending op Java zwak. In andere deelen der Mohamedaansche wereld werkt zij langer en krachtiger dan op Java en *overal* is de rijke vrucht, waarop men zoo dikwijls hoopte, uitgebleven! Ja, gansche eenmaal gekerstende streken zijn Mohamedaansch geworden en alle pogingen om het verloren terrein te herwinnen, zijn vruchteloos gebleken.

Moet dit niet tot meerder nadenken stemmen?

Toch wil hiermee allerminst gezegd zijn, dat men de Mohamedanenzending nu maar moet laten loopen om zich tot de Heidenen te wenden.

Allereerst toch zou men daarmee het Evangelisatiebevel eigenwillig ter zijde stellen. Het *getuigen* mag ten aanzien der Mohamedanen geen zwijgen worden; ook onder hen *moet* de getuigenis van het Kruis worden gehoord.

Dat is ook noodig voor het slagen der Heidenzending zelve. Een Heidenzending, die niet gepaard zou gaan met een prediking om er de nabijwonende Mohamedanen, zou gevaar loopen de zenuw harer kracht te zien verslappen, en haar invloed op de Heidenen zou er door verminderen. Nooit dus is door hen, die vooral op de Heidenzending den nadruk legden, bedoeld dat Java, of eenige Mohamedanenzending, elders in ons Indië, zou moeten worden prijsgegeven of veronachtzaamd ter wille van de missie onder de Heidenen.

Maar wel is door hen betoogd, dat de Heidenzending behoefte had aan *spoed*, terwijl voor de Mohamedanen, *op grond van de ervaringen elders*, die spoed *niet* kon worden bepleit. Van zendingsstandpunt bezien kan men, zoover menschelijke kennis reikt, zeggen, dat de toestand op Java in de eerstkomende 25 jaren *weinig* verandering zal ondergaan, ongeacht of men de beschikbaar komende nieuwe krachten daar aanwendt of ze tot de Heidenen zendt. Daarentegen valt aan den anderen kant met vrij groote stelligheid te voorspellen, dat de animistische Heidenen, als men ze aan hun lot moet overlaten, in dat zelfde tijdvak voor den Islam gewonnen zullen worden. En dan zal onder hen de Zending even moeilijk zijn als ze thans op Java is.

Want niet van de meerdere of mindere mate van Moslemsche leervastheid of getrouwe naleving van de Mohamedaansche plichten hangt de tegenstand van den Islam af, maar eenigliik en alleen van het besef zijner belijders tot de groote Islamitische gemeenschap te behooren.

Daarop stuit overal de overgang in massa tot het Christendom af.

Welwillendheid, ook zelfs van aanzienlijke Mohamedanen, jegens de Christelijke Zending is meer gerten. Dwaze geruchten als het vorige jaar vernomen werden over vijandschap van den Islam op Java, danken haar ontstaan veel meer aan kwaadwillig gezinde Europeanen, dan aan de werkelijke gezindheid der bevolking. Liefelijke tuintjes zijn hier en daar, ook op Java, aan te wijzen. Maar met dat al, van een beweging van eenige beteekenis onder Mohamedanen naar het Christendom toe is in de historie *nimmer* iets gebleken, en ook op Java is deze, naar den mensch gesproken, dus niet te verwachten. Hoezeer we dan ook volmondig aan Dr. Esser toestemmen, dat de Zending allereerst een geloofszaak is, dat we dus nauwgezet op de »Goddelijke leiding in de Zending« acht hebben te geven, we moeten die Goddelijke leiding toch met het ons gegeven verstand zelf trachten op te sporen. En dan schijnt de »Synode van Middelburg« of eenig ander tijdstip in het verleden als *eindpunt* van dat onderzoek niet geheel vrij van willekeur.

Ook wat na dien tijd geschied is, valt onder de leidingen Gods.

En in dat licht behooren we óók de gebeurtenissen der laatste jaren in onze Buitenbezittingen te beschouwen.

Natuurlijk bespreekt de heer Colijn het vraagstuk in het algemeen, en treedt hij in dit Tijdschrift niet op om speciaal de roeping der Gereformeerde Kerken te belijnen. »Die vraag, zoo schrijft hij, moet elders beantwoord worden".

Officieele Berichten.

Classe 's-Gravenhage.

De kerkeraad der Geref. Kerk te 's-Gravenhage bericht, dat de classe 's-Gravenhage D.V. vergaderen zal te 's-Gravenhage op Dinsdag 10 Nov. a.s., gewonen tijd en plaats.

Punten voor het agendum worden ingewacht vóór Dinsdag 20 Oct. e.k. bij den scriba, Van Speijkstraat 105, 's-Gravenhage.

Namens den kerkeraad voornoemd:
C. LION CACHET, *scriba*.

's-Gravenhage, 8 Oct. 1914.

De kerkeraad van Hellevoetsluis bericht, dat Woensdag 4 Nov. D.V. de classe Brielle zal bijeenkomen.

Stukken voor behandeling worden de volgende week bij den scriba ingewacht.

A. KOLLAARD, *praeses*.
P. PRINS, *scriba*.

Hellevoetsluis, 14 Oct. 1914.

Classis Alkmaar.

De kerkeraad der Geref. Kerk te Noord-Scharwoude c. a. bericht, dat de classis Alkmaar vergaderen zal te Den Helder op Woensdag 4 Nov. a.s.

Punten voor het agendum worden ingewacht bij Ds. C. Stadig te Den Helder.

Namens den kerkeraad der roepende kerk:
Dr. W. G. HARRENSTEIN, *praeses*.
G. BARTEN, *scriba*.

Buitenland.

Italië. De overleden Paus.

Te midden van het woeden van den vreeselijksten oorlog dien de wereld ooit zag, is het hoofd der Roomsche kerk gestorven. De reeds geschokte gezondheid van den Roomschen kerkvorst kreeg door de gebeurtenissen der laatste weken opnieuw een stoot, waaraan hij bezweek. Kort vóór zijn sterven had hij geklaagd, dat de eenige vorst op wien hij invloed kon uitoefenen om den vrede te bewaren, de Keizer van Oostenrijk was, doch dat hij dezen niet kon weerhouden het zwaard te trekken, omdat hij overtuigd was dat het recht aan diens zijde was.

De gestorven Paus heeft door zijn maatregelen de aandacht ook van niet-Roomsche kringen op zich gevestigd. Toen hij in 1903 tot Paus was gekozen, verwachtte men van hem, dat hij zich uitsluitend aan praktisch kerkelijke belangen wijden zou. Aan deze verwachting heeft hij beantwoord.

Den 2den Juni 1835 te Riese uit eenvoudige ouders geboren, werd Guiseppo Sarto in 1858 priester, hij klom op tot pastoor, aartspriester en werd in 1886 bisschop van Mantua. In 1894 werd hij tot aartsbisschop van Venetie benoemd, in 1898 ontving hij den kardinaalshoed, terwijl hij in 1903, zonder dat hij had gedacht dat de keuze op hem vallen zou, tot Paus is verkozen.

Als Paus heeft hij zich onderscheiden door zijn optreden tegen de modernisten. In 1907 verscheen de encycliek *Pascendi* en daarmede werd de oorlog aan het modernisme in de Roomsche kerk verklaard. In de Borromeo-encycliek liet hij zich scherp tegen de reformatoren en de reformatie uit, ja men kan er bij voegen, dat daarin niet te verdedigen uitdrukkingen voorkwamen. Doch het is niet te loochenen, dat de overleden Paus, door te bevelen kinderen van zeven jaren toe te laten tot de communie, een maatregel genomen heeft, die, als men hem van Roomsche standpunt beschouwt, niet anders dan de Roomsche kerk ten goede komen kon. Ook kan de vermindering van het aantal heiligen-dagen die als rustdagen moeten gevierd worden, een daad genoemd worden, die ten goede van de Roomsche kerk gekomen is. Bovendien is door den overledene eene herziening van het brevier, of het gebedenboek der priesters, ondernomen, terwijl hij nog eene herziening van het kanonieke recht aanving. Deze twee dingen heeft hij echter niet kunnen tot stand brengen, wijl zijn afsterven hem daarin verhinderde. Dit neemt niet weg, dat in Pius X de Roomsche kerk een man verloren heeft, die met krachtige hand het schadelijke dat hij in zijn kerk zag, heeft zoeken weg te doen, en ten deele ook weggedaan heeft.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

DE SPEELMAN.

XXIV.

VEEL BEKIJK.

»En hoe is het nu bevallen?" vroeg de heer Maanszoon aan de jongeren van het gezelschap.

Dat bleek niet heel bijzonder te zijn, en mijnheer beloofde hun dat zij nu wat mooiers gingen zien. »Intusschen", zoo vervolgde hij »heeft denkelijk geen van allen het wonderlijkste nog opgemerkt. Dat is dat het opschrift altijd hetzelfde blijft. Voor vier jaar zag ik het op een andere plaats evenzoo."

»Maar dat kan niet, Papa," sprak zijn dochter, »blijft dat beest dan altijd elf maanden oud?"

»Dat is juist het wonderlijke" was het antwoord. »Misschien kan de vertooner het uitleggen. Maar met de slang met zeven koppen zou hij toch erg verlegen zitten. Die slang is al vóór jaren te Hamburg te zien geweest, maar toen ontdekte men dat alles bedrog en de zes koppen aangenaaid waren. Sinds dien tijd is het monster naar ons land verhuisd".

Louise was nog te jong om recht alles te vatten wat mijnheer Maanszoon zei. Zij begon er echter iets van te begrijpen, dat er heel veel boerenbedrog op de kermis was. Zij vergat het echter weldra toen men een tweede tent was binnengegaan, waar allerlei vertooningen werden gegeven. Een vrouw in bonte kleeren danste op een koord en nog wel zulk een dat vrij slap hing. Een man bont opgesierd maakte vervaarlijke luchtsprongen. Een aap deed hetzelfde. Vooral werd de aandacht der kinderen getrokken door een klein meisje, stellig niet ouder dan zes jaar, dat in het rond reed staande op een grooten, harigen hond, en daarbij allerlei kunstjes deed. Ook dit kind was zeer oprichtig aangekleed, met linten en veeren versierd en droeg op het hoofd een kroon van klatergoud.

»Hoe aardig!" riepen de kinderen en meer dan een liet merken, dat het toch wel prettig moest wezen zoo'n oolijk ritje te doen en zoo'n mooi pakje te hebben.

Louise althans was geheel verrukt over hetgeen zij zag, en zou misschien wel naast het meisje plaats genomen hebben als ze maar gedurfd had. Mevrouw Maanszoon scheen te raden wat in het hart van haar vriendinnetje omging, en zei zoo luid dat allen het hooren konden.

»Het is heel mooi en toch behoef jelui dat meisje niet te benijden en zij zou zeker heel graag met jelui omrullen. Kijk maar eens hoe vervelend en droevig haar gezichtje staat. Dat rijden op den hond doet zij waarlijk niet voor haar genoegen. Het arme kind moet nu reeds